

Granice poznania, czyli o stereotypowym i faktycznym obrazie Mongolii

ZDECYDOWAŁAM SIĘ NA PISANIE PRACY O REALIACH MONGOLII I możliwościach ich nazywania po polsku, ponieważ chciałabym pokazać sposób życia i ważne elementy kultury w tym kraju. Ten temat jest mi szczególnie bliski, bo urodziłam się w Mongolii, to moja Ojczyzna. Mongolia to kraj nomadów (słowa klucze go określające to: ostry klimat, wiatr, step, pustynia, jurty, wielbłądy); jest bardzo ciekawym miejscem pod względem tradycji i zwyczajów.

Studiując w Polsce, zauważyłam duże zainteresowanie moją Ojczyzną. Sądzę, że warto pokazać specyfikę tego egzotycznego dla Polaków kraju, ukazując mongolskie realia (elementy tworzące tło historyczne, społeczne, obyczajowe, które są bardzo ważne dla danej kultury, stanowią wyraz aktualnej, konkretnej rzeczywistości danego kraju lub regionu). To bardzo ważne, żeby poznać i zrozumieć obraz świata, jaki występuje w danej kulturze, a jednym ze sposobów zapoznania się z nim jest język. Za pośrednictwem języka, zgodnie z koncepcją językowego obrazu świata, można zrozumieć sposób życia danej społeczności i przede wszystkim poznać podstawowe wartości, jakie decydują o kształcie danej kultury.

Otoczająca nas rzeczywistość dociera do nas za pomocą języka. Za jego pośrednictwem staramy się nazwać wszystkie elementy świata, których doświadczamy. Obecnie następuje proces globalizacji, ujednociania świata i zacierania granic kulturowych i społecznych. Z tego powodu ważne jest określenie elementów znanego i dostępnego nam świata, czyli realiów, oraz przekazanie ich innym osobom, żeby mogły lepiej i pełniej zrozumieć nasz punkt widzenia. W procesie poznania i zrozumienia innej kultury niezbędne jest zatem poznanie jej realiów i tym właśnie zagadnieniem zajęłam się w mojej pracy magisterskiej.

W niniejszym artykule chcę przybliżyć realia Mongolii i ukazać wielokulturową oraz różnorodną przestrzeń tego kraju, a przede wszystkim to, jak nazywane

są te zjawiska po polsku. Aby dowiedzieć się, jak Polacy postrzegają mój kraj, przeprowadziłam wśród studentów ankietę, która miała dać odpowiedź na pytanie o poziom znajomości kultury mongolskiej. Ankieta składała się z 11 pytań otwartych, wszystkie były związane z historią i kulturą Mongolii.

W badaniu brało udział 40 studentów filologii polskiej i kulturoznawstwa. Grupa była jednolita wiekowo – 18–23 lata, zróżnicowana pod względem płci (kobiety stanowiły 70% badanych). Postawione pytania przyniosły odpowiedź na temat stereotypowego obrazu Mongolii w oczach Polaków. Niestety, okazało się, że obraz ten jest kształtowany przez negatywne stereotypy. Wiedza na temat tego kraju jest raczej mierna, obejmuje tylko bardzo podstawowe dane. Jako dowód może posłużyć bardzo wysoki stopień znajomości nazwy stolicy Mongolii (90% ankietowanych) i jednego z czołowych jej historycznych przywódców – Czyngis Chana (90%). Pozostałe informacje nie są już tak powszechne. Według większości (choć niepokoi 30% mających inne zdanie) ankietowanych Mongolia jest samodzielnym krajem (70% ankietowanych udzieliło takiej odpowiedzi), w którym dominuje pustynia i jest sporo koni. Większość (80%) pytanym zdaje sobie sprawę z tego, że Mongolia jest ogromnym krajem, obejmuje znaczne terytorium, jednak pojawiły się także odpowiedzi dające wyraz przekonaniu, że kraj ten jest znacznie mniejszy od Polski.

Spośród odpowiedzi na pytanie o znajomość postaci związanych z Mongolią postać Czyngis Chana była określana negatywnymi epitetami, spośród których można przytoczyć takie wyrażenia, jak: *barbarzyńca*, *imperator*, *inicjator niszczących najazdów*. Jako że obraz Mongolii wyłaniający się z przeprowadzonych przeze mnie ankiet świadczy o niewielkiej znajomości mongolskich realiów, postanowiłam je nieco przybliżyć.

Zacznę od czynników geograficznych. Mongolia znajduje się w środkowoschodniej Azji. Terytorium Mongolii jest pięć razy większe od terytorium Polski i sąsiaduje jedynie z dwoma jeszcze potężniejszymi pod względem powierzchni krajami. Od północy graniczy z Rosją, od wschodu, zachodu i południa – z Chinami. W Mongolii zamieszkuje około 2,8 mln mieszkańców (czyli około połowy tego, ile liczy ludność województwa śląskiego). Mongolia jest krajem górzystym na północy i na zachodzie.

Klimat Mongolii jest surowy. Występują cztery pory roku: zima, wiosna, lato, jesień, jednak dominująca jest zima (niektóre zimy są bardzo mroźne). Biorąc pod uwagę warunki klimatyczne, szczególnie w okresie zimowym, życie w Mongolii może wydawać się bardzo trudne, jednak Mongołowie, zwłaszcza koczownicy, rozwinęli w sobie wytrzymałość i odporność, które są niezbędne do przetrwania w tak surowym klimacie. Koczownicy mieszkają w *jurtach*; jest to określenie mongolskiego namiotu. Mongolskim sposobom zamieszkania chcę poświęcić chwilę uwagi, ponieważ stanowi on charakterystyczny rys tego kraju.

Koczownicze rodziny zbierają się w większe grupy i co najmniej dwa razy do roku, na wiosnę (w maju) i na początku zimy (w październiku), migrują od 50 do 100 km, czasami nawet dalej, w poszukiwaniu lepszych pastwisk. Obozy zimowe znajdują się na obszarach, które są w naturalny sposób chronione przed wiatrem i wyposażone w obory dla zwierząt. Koczownicy mieszkają w specjalnie przeznaczonych do tego celu namiotach, czyli wspomnianych już *jurtach*. Zamiennie z *jurtą* (nazwa znana w większości krajów z zachowaną strukturą koczowniczą) stosowane jest w Mongolii określenie *ger czuł* (słowo pochodzenia tureckiego używane przez zachodnich najeźdźców). Większość Mongołów na obszarach wiejskich, a nawet mieszkańcy w centrum miasta, mieszkają w tych komfortowych namiotach, które w dzisiejszych czasach są bardzo dobrze wyposażone we wszystkie nowoczesne udogodnienia. *Ger* jest tradycyjnym domem mongolskim, który był przez wieki dostosowywany do realiów życia na stepie. Zimą daje ciepło, latem – chłód, a przede wszystkim jest wytrzymały na podmuchy silnego wiatru. W czasie regularnych migracji jest łatwy do montażu i transportu, ponieważ składa się z drewnianej ramy pokrytej filcem (waga jurty waha się od 150 do 300 kg). Wnętrze ma zawsze identyczny rozkład pomieszczeń: drzwi wejściowe skierowane są na południe, w zachodniej części znajduje się miejsce dla domowników, od strony północnej jest miejsce dla gości honorowych i starszych oraz miejsce na ołtarz rodzinny; kuchnia zlokalizowana jest w centrum jurty.

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym liczba nomadów znacznie spadła w ciągu ostatnich lat. Po ostatnich zimach i strasznych katastrofach ekologicznych, tzw. „dzud” (czasami mongolska zima jest bardzo zimna i dotkliwa; cały czas pada śnieg, z tego powodu tworzą się zaspasy śnieżne, dużo zwierząt ginie z głodu) wiele koczowniczych rodzin straciło wszystkie swoje stada, które były źródłem utrzymania. Ta sytuacja wpłynęła na dużą migrację ze wsi do miast, zwłaszcza na zachodzie kraju. Koczownicy pasterze i hodowcy z małych wsi przenieśli się na przedmieścia stolicy.

Tradycyjnie koczownicy mongolscy hodują sześć gatunków zwierząt: konie, krowy, owce, kozy, wielbłądy i jaki. Spośród nich bardzo ważny jest koń – jest on jednym z podstawowych symboli Mongolii. Małe mongolskie konie są bardzo odporne na warunki klimatyczne w tym kraju, ponieważ żyją cały rok w półdzikich stadach, tylko częściowo doglądanych przez pasterzy w celu obrony przed watahami wilków w zimie. Jeden ze znanych chińskich podróżników, Siao Te heng napisał:

Koczownicy kochają swe konie. Dobre konie kochają bardziej niż inne zwierzęta. A kiedy ujrzą dobrego konia gotowi są dać za niego trzy lub cztery inne konie. (Baabar 2005: 28)

W języku mongolskim funkcjonuje wiele frazeologizmów związanych z końmi. Motyw ten pojawia się w wielu piosenkach, przysłowiach i opowieściach, np.:

1. Jeżeli wypuścisz konia, możesz go jeszcze złapać. Jeżeli uronisz słowo, już go nie złapiesz (S. Kałużyński 1960: 17).
2. Człowiek rozumem, koń szybkością (S. Kałużyński 1960: 27).
3. Wysoka góra zmęczy konia, nienawiść sama siebie zmęczy (S. Kałużyński 1960: 28).
4. Po jeździe na koniu siada na osła (S. Kałużyński 1960: 29).
5. Siodło jest ozdobą konia, kobieta jest ozdobą istnienia (S. Kałużyński 1960: 35).
6. W sercu mężczyzny – osiodłany koń (S. Kałużyński 1960: 40).
7. U męczonogo konia pęt wiele, u biednego człowieka panów wiele (S. Kałużyński 1960: 41).
8. Zły koń zawadza o drzewa; zły człowiek obraża ludzi (S. Kałużyński 1960: 90).
9. Używaniem bata nie uczynisz konia szybkim; używaniem wielu słów nie uczynisz syna mądrym (S. Kałużyński 1960: 94).
10. Jednego konia nie siodła się dwoma siodłami; prostolinijny człowiek nie kłania się dwom panom (S. Kałużyński 1960: 119).

Bez konia koczownik nie może być koczownikiem. Ciągający się na tysiące kilometrów mur, który Chińczycy zbudowali na północy, by się odgrodzić od koczowników, stanowił w gruncie rzeczy osłonę nie przed ludźmi, lecz przed ich końmi. Wysoki mur, który ludzie mogliby jakoś przekroczyć, był nie do przebycia dla konia. A koczownik nie potrafi się przemieszczać bez konia. Tak więc Wielki Mur był w rzeczywistości barierą wzniesioną przeciwko koniom.

Prezydent USA Richard M. Nixon, podziwiając Mur Chiński, powiedział:

Naród, który potrafił zbudować taki mur, ma z pewnością świetną przeszłość, z której może być dumny.

A mongolski znany krytyk odpowiedział mu, że:

naród, który sforsował taką budowlę, jak Mur Chiński, ma przynajmniej równie wielką przeszłość, z której może być dumny. (Baabar 2005: 19)

Konie nie tylko służą koczownikom do przemieszczania się, ale i do produkcji żywności: najbardziej charakterystyczny dla kultury mongolskiej jest napój alkoholowy *ajrak*, czyli lekko sfermentowane mleko kobyły.

Innymi ważnymi dla Mongolii zwierzętami są owce, kozy i krowy. Kozy są najtrudniejsze w hodowli, ale są cenione ze względu na mięso, a zwłaszcza ze względu na *kaszmir* – jedno z cennych włókien naturalnych. Mongolia jest jednym z największych producentów i eksporterów najwyższej jakości kaszmiru na świecie.

Realia wiążą się przede wszystkim z historią danego kraju. Imperium Mongolskie było jedynym imperium, które łączyło Azję i Europę. Ten region z racji swojej bogatej historii stanowi przedmiot zainteresowania naukowców z całego świata. Analizy przekazów ustnych i przedmiotów znalezionych podczas badań archeologicznych to ważne narzędzia do zrozumienia realiów Mongolii. Istotna jest także postać Czyngis Chana, ukazywanego jako tajemniczego, mitologicznego bohatera.

Jedni uznają go za postać negatywną, której udziałem były wielkie zniszczenia i podboje. W szczególności w krajach okupowanych przez Imperium Mongolskie w źródłach historycznych Czyngis Chan, jak i jego potomkowie opisywani są jako barbarzyńscy, okrutni władcy. W *Historii powszechnej* pod redakcją Bartłomieja Kaczorowskiego można znaleźć m.in. następujący opis:

Mongołowie pod wodzą Batu-chana ruszyli na Węgry, a ich prawe skrzydło, dowodzone przez Pajdara, uderzyło na Polskę. (...) Napaści oprócz zniszczeń materialnych przynosiły też znaczne perturbacje osadnicze. Ucieczki ludności, opuszczanie całych wsi, zmiany stanu posiadania – przyspieszały potrzeby przebudowy wielkich włości i stosunków wiejskich.

(B. Kaczorowski, red., 2007: 113, 114)

W słowniku encyklopedycznym *Historia Polski* pod redakcją Bożeny Dembińskiej pod hasłem *Tatarzy* czytamy:

Tatarzy – początkowo nazwa jednego z plemion mongolskich, od XII w. stosowana w odniesieniu do ludów (...) wchodzących w skład imperium mongolskiego Czyngis Chana. Od 2. poł. XV w. Litwa, a potem też Polska sąsiadowały z Tatarami chanatu krymskiego, którzy często wyprawiali się na ziemie ruskie po łupy.

(B. Dembińska, red., 2005: 360)

Z tego słownika dowiadujemy się też o najazdach mongolskich na Polskę:

Po podboju Rusi (...) oddziały tatarskie skierowały się w stronę Węgier. Aby nie dopuścić do udzielenia przez Polskę pomocy Węgom, w 1241 najechały także na Polskę. Po klęsce rycerstwa małopolskiego pod Chmielnikiem zniszczeniu uległy m.in. Kraków, Sandomierz, Łęczyca. Do decydującej bitwy doszło pod Legnicą. Zginął w niej książę Henryk Pobożny.

(B. Dembińska, red., 2005: 221)

Z punktu widzenia mieszkańców Mongolii postać Czyngis Chana jest waloryzowana zupełnie inaczej, co znajduje swoje odzwierciedlenie w kulturze kraju. Ten historyczny bohater zjednoczył mongolskie plemiona i ustanowił Imperium Mongolskie w 1206 r. Dzięki jego panowaniu Mongolia stała się jednym z największych państw na mapie ówczesnego świata. Mongolia podbiła dzięki niemu Chiny i ustanowiła Pekin jednym z mongolskich miast, rządziła w Chinach do 1368 r. Z powodu wewnętrznych konfliktów o władzę i prowokacji zagranicznych Mongolia kilkadziesiąt lat po śmierci wielkiego wodza straciła swoją uprzywilejowaną pozycję, by już nigdy jej nie odzyskać. Przez mieszkańców Mongolii Czyngis Chan jest więc postrzegany jako bohater, który scalił plemiona i stworzył podstawy wielkiego imperium.

Michael H. Hart w pracy *The 100 a ranking of the most influential persons in history* (1978) podkreślał, że Czyngis Chan jest znany na całym świecie jako wielki wódz. Michael H. Hart na liście osobistości, które wywarły największy wpływ na przebieg historii ludzkości, na dwudziestym pierwszym miejscu umieścił

właśnie Czyngis Chana, po Karolu Marksie, a przed Adamem Smithem i Williamem Shakespearzem.

W 1995 roku w analizie postaci historycznych wydrukowanej w *The Washington Post* nazwano Czyngis Chana *Człowiekiem Tysiąclecia*. Dla Mongołów, którzy tradycyjnie czczą swoich przodków, Czyngis Chan jest bogiem. O ile Napoleon i Aleksander Macedoński są bohaterami narodowymi i dumą Francuzów i Greków, to dla Mongołów Czyngis Chan jest kimś więcej: gwiazdą przewodnią, siłą ducha i obiektem, nie tylko narodowej, ale i osobistej dumy (Baabar 2005: 58). W XII i XIII wieku nie tylko Czyngis Chan chciał walczyć, wszyscy dążyli do tego, aby założyć swój kraj.

Mam nadzieję, że dzięki mojej pracy obraz Mongolii zostanie przybliżony Polakom, a sama praca stanie się przede wszystkim jednym z tekstów, dzięki którym zmieniony zostanie fałszywy stereotyp o tym kraju. W powstających rozdziałach mojej pracy zamierzam skoncentrować się na poszczególnych sferach życia w Mongolii, np. religii mongolskiej czy mongolskich obyczajach. Postaram się zdefiniować przedmioty kultu religijnego, np. *Dzul* (Зул), czyli tradycyjny znicz). Kolejną kategorią, którą chciałabym przybliżyć, jest ubiór. Zwracam uwagę na poszczególne elementy stroju oraz odrębność społeczności lokalnych. Mongolia jest wieloetnicznym krajem (zamieszkuje ją ok. 20 zróżnicowanych grup etnicznych), zatem zamierzam opisać np. strój Kałmucy, strój Bajada, strój Kazachów. W pracy znajdzie się także rozdział poświęcony mongolskim kulinariom. W poznawaniu specyfiki danego kraju szczególnie ważne jest bowiem również to, jakie smaki, aromaty występują w kuchni. Ostatnią część pracy poświęcę opisowi tradycyjnych instrumentów muzycznych, takich jak *Morin huur* (Морин хуур), oraz mongolskich imion. Podczas prowadzonej analizy stawiam sobie za cel jak najdokładniejsze oddanie charakteru realiów mongolskich, aby polscy czytelnicy mogli zrozumieć tradycję i kulturę mojej Ojczyzny.

Bibliografia

- BAABAR, 2005, *Dzieje Mongolii*, przeł. S. GODZIŃSKI, Warszawa.
- HART M.H., 1978, *The 100 a ranking of the most influential persons in history*, New York.
- Historia powszechna*, 2007, red. B. KACZOROWSKI, Warszawa.
- KALUŻYŃSKI S., 1960, *Głosy z jurty: przysłowia, opowieści, zagadki Mongołów, Turków syberyjskich i Tunguzów*, Warszawa.